

A large, leafy tree with a thick trunk and dense green foliage stands in a garden. The tree is positioned in front of a light-colored building with a balcony. The ground is paved, and there are some palm-like plants to the left. The sky is clear and blue.

ਸਫਲਿਓ ਬਿਰਖੁ ਹਰੀਆਵਲਾ

ਸਫਲਿਓ ਬਿਰਖੁ ਹਰੀਆਵਲਾ

ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜਫਰ

ਸਫਲਿਓਂ ਬਿਰਖੁ ਹਰੀਆਵਲਾ

ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜ਼ਫਰ

ਇਹ ਧਰਤੀ ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਹਰਿਆਵਲ ਕਾਰਨ ਹੀ ਸੁਹਾਵਨੀ ਅਤੇ ਬਰਕਤਾਂ ਵਾਲੀ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਹਰਿਆਵਲ ਸਮਾਨ ਅਰਥੀ ਹਨ। ਗੁਰ ਵਾਕ ਹੈ—

ਸਾ ਧਰਤੀ ਭਈ ਹਰੀਆਵਲੀ
ਜਿਥੈ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਬੈਠਾ ਆਇ॥
(ਪੰਨਾ ੩੧੦)

ਇਥੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਬੈਠੇਗਾ ਉਥੇ ਬਹੁ-ਮੰਜ਼ਲੀ ਉਚੀਆਂ ਇਮਾਰਤਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ, ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਸੰਗਮਰਮਰਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਜਾਂ ਤੇਜ਼ ਰੌਸ਼ਨੀਆਂ ਦੀ ਸਜਾਵਟ ਹੋਏਗੀ। ਸਗੋਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਦਾ ਹਰਿਆ ਭਰਿਆ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਮੰਨਦੇ ਹੋਈਏ ਉਸ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਹਰਿਆ ਭਰਿਆ ਬਣਾਉਣਾ ਸਾਡਾ ਧਾਰਮਿਕ ਫ਼ਰਜ਼ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਮੰਨਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਹਰ ਉਪਲਬਧ ਥਾਂ ਨੂੰ ਹਰੀ ਭਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰ ਘਰ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਅਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਉਥੇ ਹਰੇ ਭਰੇ ਸੁੰਦਰ ਦਰਖਤਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦੱਸ ਕੇ ਕੀਤਾ ਹੈ—

ਸਫਲਿਓਂ ਬਿਰਖੁ ਹਰਿ ਕੈ ਦੁਆਰਿ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੭੩)

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਈਸ਼ਵਰ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਕੋਈ ਆਲੀਸ਼ਾਨ
ਮਹੱਲ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਖਿੜੇ ਫੁੱਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਇਕ ਬਗੀਚਾ ਆਖਿਆ ਹੈ-

ਆਪਿ ਬਸੰਤੁ ਜਗਤੁ ਸਭੁ ਵਾੜੀ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੭੪)

ਮਨੁੱਖੇ ਤਨ ਦੀ ਅਰੋਗਤਾ ਅਤੇ ਮਨ ਦੇ ਖੇੜੇ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਨੂੰ
ਵੀ ਸੋਨੇ ਚਾਂਦੀ ਹੀਰਿਆਂ ਦੀ ਚਮਕ ਨਾਲ ਜਾਂ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਟੁਣਕਾਰ ਨਾਲ
ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਹਰਿਆਲੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਨਾਲ ਹੀ ਬਿਆਨਿਆਂ ਹੈ-

ਏ ਮਨ ਹਰਿਆ ਸਹਜ ਸੁਭਾਇ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੭੩)

ਮਨਿ ਬਸੰਤੁ ਤਨੁ ਮਨੁ ਹਰਿਆ ਹੋਇ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੭੬)

ਰੁੱਖ, ਬਿਰਖ ਅਤੇ ਵਣ ਤ੍ਰਿਣ ਕੇਵਲ ਖੇੜੇ ਜਾਂ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ
ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਧਰਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜੀਆ ਜੰਤ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹਨ।
ਜੇਕਰ ਧਰਤੀ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਾ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਬਾਕੀ ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਪਸ਼ੂ
ਪੰਛੀ ਸ਼ਾਇਦ ਹੁਣ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ, ਸੁਤੰਤਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੇ। ਪ੍ਰੰਤੂ
ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀਆਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਮੱਛੀਆਂ ਆਦਿ ਦੀ
ਹੋਂਦ ਹੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਲੀਲਾ ਰਚਣ ਸਮੇਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
ਰਚਣਹਾਰ ਈਸ਼ਵਰ ਨੇ ਇਸ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਕੜੀ ਅਰਥਾਤ ਹਰੀ ਭਰੀ
ਬਨਸਪਤੀ ਨੂੰ ਰਚਿਆ। ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਹਰਿਆਵਲ ਉਸ ਦੀ ਸਰਬ
ਵਿਆਪਕਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਸਮੁੱਚੀ ਜੀਵਨ
ਉਤਪਤੀ ਨੂੰ ਰੁੱਖਾਂ ਬਿਰਖਾਂ ਦਾ ਪੁੰਗਰਨਾ ਆਖਦੇ ਹਨ-

ਸੋਈ ਮਉਲਾ ਜਿਨਿ ਜਗੁ ਮਉਲਿਆ ਹਰਿਆ ਕੀਆ ਸੰਸਾਰੋ॥

ਆਬ ਖਾਕੁ ਜਿਨਿ ਬੰਧਿ ਰਹਾਈ ਧੰਨੁ ਸਿਰਜਣਹਾਰੇ॥

(ਪੰਨਾ ੨੪)

ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਹਰਿਆਵਲ ਹੀ ਜੀਵਨ ਹੈ ਜਾਂ ਕਹਿ ਲਈਏ ਕਿ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਅਤੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸਚਾਈ ਸਬੰਧੀ ਗੁਰੂ ਗਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੰਕੇਤਕ ਬਿਆਨ ਹੈ—

ਬਿਰਖੈ ਹੇਠਿ ਸਭਿ ਜੰਤ ਇਕਠੇ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੧੯)

ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਕੇਵਲ ਸਾਡੇ ਸਰੀਰ ਜਾਂ ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਕਾਰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਸਾਡੀਆਂ ਸੁਆਸੀ ਅਤੇ ਖੁਰਾਕੀ ਲੋੜਾਂ ਕਾਰਨ ਸਾਡੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਜਿਉਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਆਕਸੀਜਨ ਅਤੇ ਖੁਰਾਕ ਦੇ ਮੂਲ ਸਰੋਤ ਇਹ ਰੁੱਖ ਬਿਰਖ ਵੇਲ ਬੂਟੇ ਹੀ ਹਨ। ਸਾਡੀ ਜੀਵਨ ਡੋਰ ਧਰਤੀ ਉਤਲੇ ਅਣਗਿਣਤ ਰੁੱਖਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਨਾਲ ਬੱਝੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਜਾਂ ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਕਣਿਆਨਾਤ ਦੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚਤਾ ਦੇ ਅੰਗ ਵਜੋਂ ਹੀ ਸਮਝਿਆ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰੁੱਖ ਇਸ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚਤਾ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਕੜੀ ਹਨ। ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਪਹਿਲਾ ਜਿਕਰ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ—

ਰੂਖਿ ਬਿਰਖਿ ਗ੍ਰਿਹਿ ਬਾਹਰਿ ਸੋਇ॥

(ਪੰਨਾ ੨੨੩)

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਬਿਰਖਾਂ ਦੀ ਸਫਲ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਾਲ
ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਦੀਵਤਾ ਅਤੇ ਅਮਰਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ
ਹੈ -

ਸਫਲਿਓ ਬਿਰਖੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਫਲੁ ਪਾਵਹਿ॥

(ਪੰਨਾ ੧੦੩੩)

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਉਪਰੋਕਤ ਕਥਨ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਕਰਦੇ ਹਨ-

ਸਫਲਿਉ ਬਿਰਖੁ ਸੁਹਾਵੜਾ ਹਰਿ ਸਫਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ॥

(ਪੰਨਾ ੯੬੫)

ਇਸ ਲਈ ਜੀਵਨ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ ਬਣ ਕੇ ਵਧ ਰਹੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਨ ਦੇ
ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਧਰਤੀ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਵੀ
ਬਿਰਖਾਂ ਦੇ ਵਧਣ ਫੁਲਣ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦੀ ਅਮਰਤਾ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਦੇ ਸੰਚਾਰ
ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ-

ਤਰਵਰੁ ਏਕੁ ਅਨੰਤ ਡਾਰ ਸਾਖਾ ਪੁਹਪ ਪੜ੍ਹ ਰਸ ਭਰੀਆ॥

ਇਹ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀ ਬਾੜੀ ਹੈ ਰੇ ਤਿਨਿ ਹਰਿ ਪੂਰੈ ਕਰੀਆ॥

(ਪੰਨਾ ੯੭੦)

ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਾਂ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਆਕਸੀਜਨ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਮੁੱਢੋ -
ਸੁੱਢੇ ਅਮੁੱਕ ਅਤੇ ਅਸੀਮ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰਤੀਤ
ਹੁੰਦੀ ਇਹ ਅਮੁੱਕਤਾ ਅਤੇ ਅਸੀਮਤਾ ਰੁੱਖਾਂ ਬਿਰਖਾਂ ਦੀ ਅਨਮੋਲਕ ਹੋਂਦ
ਕਾਰਨ ਹੈ। ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਖਰਚਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਆਕਸੀਜਨ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੁੱਖਾਂ ਵੇਲਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ
ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਜੀਵਨ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ
ਜੀਵਨ ਆਸਰੇ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਭੰਡਾਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਵਲੋਂ ਸਾਨੂੰ ਰੁੱਖਾਂ ਬਿਰਖਾਂ ਰੂਪੀ

ਲਾਲਾਂ ਜਵਾਹਰਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ—

ਸਫਲਿਓ ਬਿਰਖੁ ਹਰੀਆਵਲਾ ਛਾਵ ਘਣੇਰੀ ਹੋਇ॥

ਲਾਲ ਜਵੇਹਰ ਮਾਣਕੀ ਗੁਰ ਭੰਡਾਰੈ ਸੋਇ॥

(ਪੰਨਾ ੫੯)

ਆਪ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤਪਦੀ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਤਨਾਂ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਠੰਡਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਆਰਾਮ ਘਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ —

ਜਾ ਕੇ ਰੁਖਿ ਬਿਰਖ ਆਰਾਉ॥

(ਪੰਨਾ ੨੫)

ਅਖਰ ਬਿਰਖ ਬਾਗ ਭੁਇ ਚੋਖੀ ਸਿੰਚਿਤ ਭਾਉ ਕਰੇਹੀ॥

(ਪੰਨਾ ੩੫੪)

ਰੁੱਖ ਧਰਤੀ ਰੂਪੀ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਅੱਖਰ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਰੁੱਖ ਉੱਗੇ ਹਨ ਉਹ ਥਾਵਾਂ ਸਵਰਗ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਵਰਗੀ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਬਿਰਖ ਦੇ ਰੂਪ ਕਥਿਆ ਹੈ—

ਬਿਰਖੁ ਜਮਿਓ ਹੈ ਪਾਰਜਾਤ॥ ਫੂਲ ਲਗੇ ਫਲ ਰਤਨ ਭਾਂਤਿ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੮੦)

ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਫਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਰੱਖਾਂ ਦੇ ਸਵਰਗੀ ਨਜ਼ਾਰੇ ਬਹੁਤ ਧੂਹ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਨੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸੰਤਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਨਾ ਹੋਵੇ

ਉਹ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਆਤਮਿਕ ਸ਼ੁੱਧੀ ਦੇ ਭਾਗੀ ਬਣ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੇਖ
ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ-

**ਫਰੀਦਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਰਿ ਚਾਕਰੀ
ਦਿਲ ਦੀ ਲਾਹਿ ਭਰਾਂਦਿ॥
ਦਰਵੇਸਾਂ ਨੇ ਲੋੜੀਐ ਰੁਖਾਂ ਦੀ ਜੀਰਾਂਦਿ॥
(ਪੰਨਾ ੧੩੮੧)**

ਰੁੱਖਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੇ ਮੋਹ ਦਾ ਕਾਰਨ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਰੱਬੀ ਗੁਣ
ਹਨ। ਰੁੱਖ ਬਿਨਾਂ ਵਿਤਕਰੇ ਸਭ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਆਸਰਾ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਨ। ਹਰ
ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਔਖਿਆਈ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਜਿਗਰੇ ਨਾਲ ਸਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ
ਨਾਲ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ। ਬੁਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਭਲਾ ਚਿਤਵਦੇ
ਹਨ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਠੀਕ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਬਹਿਸ ਵਿਚ ਨਹੀਂ
ਪੈਂਦੇ। ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਜਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਢਣ ਵਾਲਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ
ਵੀ ਰੁੱਖ ਬਦਲਾਖੋਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਲਦਾ ਅਤੇ
ਪਿਆਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਜਿਉਂਦੇ ਜਾਂ ਉਸਦੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਨਹੀਂ
ਮੰਨਦੇ, ਤਿਵੇਂ ਰੁੱਖ ਆਪਣੇ ਵੱਢਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਹਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ।
ਵੱਢਣ ਵਾਲੀਆਂ ਕੁਹਾੜੀਆਂ ਤੇ ਆਰੀਆਂ ਲਈ ਵੀ ਦਸਤੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ
ਹਨ।

**ਕਬੀਰ ਤਰਵਰ ਰੂਪੀ ਰਾਮੁ ਹੈ ਫਲ ਰੂਪੀ ਬੈਰਾਗੁ॥
ਛਾਇਆ ਰੂਪੀ ਸਾਧੁ ਹੈ ਜਿਨਿ ਤਜਿਆ ਬਾਦੁ ਬਿਬਾਦੁ॥
ਕਬੀਰ ਦਾਤਾ ਤਰਵਰੁ ਦਯਾ ਫਲੁ ਉਪਕਾਰੀ ਜੀਵੰਤ॥
ਪੰਖੀ ਚਲੇ ਦਿਸਾਵਰੀ ਬਿਰਖਾ ਸੁਫਲ ਫਲੰਤ॥
(ਪੰਨਾ ੧੩੭੬)**

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਬੀਰ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਰੁੱਖ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਦਿਆਲੂ ਦਾਤੇ
ਹਨ ਅਤੇ ਸੁਚਮੁਚ ਰੱਬ ਦਾ ਰੂਪ ਹਨ। ਰੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਦਾਤਾਂ

ਅਨਮੋਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਟਹਿਣੀਆਂ ਨੂੰ ਲੱਗੇ ਫੁਲਾਂ ਨੂੰ ਤੱਕ ਕੇ ਮਨਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਲਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਫੁਲ ਤਨਾਂ ਦੀ ਭੁੱਖ ਮਿਟਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਰੁੱਖ ਧਰਤੀ ਦੇ ਤਾਪਮਾਨ, ਮੌਸਮਾਂ ਅਤੇ ਬਾਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਤ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਛਾਂ ਅਨਮੋਲ ਅਤੇ ਲਾਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਰੁੱਖਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕੋਈ ਪਾਪ ਨਹੀਂ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਅਖੌਤੀ ਪੂਜਾ ਅਰਚਨਾ ਲਈ ਟਹਿਣੀਆਂ ਤੋਂ ਫੁਲ ਤੋੜਨਾ ਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਕਤਲ ਸਮਾਨ ਹੈ—

ਬ੍ਰਹਮ ਪਾਤੀ ਬਿਸਨੁ ਡਾਰੀ ਫੂਲ ਸੰਕਰ ਦੇਉ॥
ਤੀਨਿ ਦੇਵ ਪ੍ਰਤਖਿ ਤੋਰਹਿ ਕਰਹਿ ਕਿਸ ਕੀ ਸੇਉ॥

(ਪੰਨਾ ੪੭੯)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਫੁਲਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਜਮਾਉਣ, ਬੂਟਿਆਂ ਦੀਆਂ ਡਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੂੰ ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਤਨੋਂ ਮਨੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ—

ਕਾਇਆ ਕੂਮਲ ਫੁਲ ਗੁਣ ਨਾਨਕ ਗੁਪਸਿ ਮਾਲ॥
ਏਨੀ ਫੁਲੀ ਰਉ ਕਰੇ ਅਵਰ ਕਿ ਚੁਣੀਅਹਿ ਭਾਲ॥

(ਪੰਨਾ ੭੯੧)

ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਸੀਂ ਪਰਉਪਕਾਰ ਰਹਿਤ ਜੀਵਨ ਜਿਉਣ ਵਾਲੇ, ਕਰੋਧ ਅਤੇ ਈਰਖਾ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੁੱਕੇ ਸੜੇ, ਸੁਗੰਧੀ ਰਹਿਤ ਸਖਸ਼ੀਅਤਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਸ਼ਕ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਨਿੱਜੀ ਗਰਜ਼ਾਂ ਲਈ ਵਰਤਣ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਨਿੱਕੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਤੇ ਅਭਿਮਾਨ ਕਰਦੇ ਨਹੀਂ ਬੱਝਦੇ। ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਖੁੰਝਾਉਂਦੇ। ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੇ ਕਰਮਯੋਗੀ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ—

ਕਰਮ ਪੇਡੁ ਸਾਖਾ ਹਰੀ ਧਰਮੁ ਫਲੁ ਫਲੁ ਗਿਆਨ॥

ਪਤ ਪਰਾਪਤਿ ਛਾਵ ਘਣੀ ਚੁਕਾ ਮਨ ਅਭਿਮਾਨ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੬੮)

ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਪਰਦੂਸ਼ਨ ਫੈਲਾਈਏ, ਜ਼ਹਿਰ ਘੋਲੀਏ, ਹਵਾ ਪਾਣੀ ਨੂੰ ਅਪਵਿਤਰ ਕਰੀਏ ਪਰੰਤੂ ਬਿਰਖ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਹਵਾ ਵਿਚਲੇ ਧੂੜ ਅਤੇ ਧੂੰਏਂ ਦੇ ਕਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੱਤਿਆਂ ਉੱਤੇ ਸਾਂਭੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਨਿਰੰਤਰ ਜੀਵਨ ਦਾਨ ਦੇ ਸੋਮੇ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਆਖਦੇ ਹਨ—

ਆਸਿ ਪਾਸਿ ਬਿਖੁਆ ਕੇ ਕੁੰਟਾ ਬੀਚਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਹੈ ਭਾਈ ਰੇ॥

(ਪੰਨਾ ੩੮੫)

ਸਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਸ਼ ਸੁਆਰਥ ਹੈ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਕਦੇ ਸੁਆਰਥੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜੋ ਸੁਆਰਥੀ ਹੋਵੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਹੋ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਗੁਰੂ ਸਿਰਫ਼ ਦੇਣਾ ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਰੁੱਖ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਰੁੱਖ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਦਾਤੇ ਹਨ, ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋਣ ਦਾ ਅਮਲੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਹਾਨਤਾ ਦੀ ਸਿਖਰ ਹਨ—

ਸਤਿਗੁਰੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਬਿਰਖੁ ਹੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਰਸਿ ਫਲਿਆ॥

(ਪੰਨਾ ੧੨੪੫)

ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਾਂਗ ਦਿਲ ਨੂੰ ਠੰਡਕ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪਾਲਣਾ ਸੰਭਾਲਣਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸਮਾਨ ਕਾਰਜ ਹਨ। ਧਰਤੀ ਤੇ ਰੁੱਖ ਬੂਟੇ ਲਾਉਣਾ ਅਤੇ ਲਗਵਾਉਣਾਂ ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਦੀ

ਚਰਨ ਛੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਂਗ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿਤਰ ਵਾਕ ਹੈ-

ਫਲ ਫੂਲ ਲਾਗੇ ਜਾਂ ਆਪੇ ਲਾਏ॥ਮੂਲਿ ਲਗੇ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰੁ ਪਾਇ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੭੭)

ਸਾਡੇ ਸਮਿਆਂ ਵਿਚ ਆਮ ਆਦਮੀ ਕ੍ਰੋਧ, ਲਾਲਚ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ, ਅਣਗਹਿਲੀ ਅਤੇ ਸੌਤੇ ਸੁਆਰਥ ਕਾਰਨ ਕੁਦਰਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਵੀ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਮਹੌਲ ਤੋਂ ਅਭਿੱਜ ਕੁਝ ਕੁ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਲੋਕਾਈ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਜੁਟੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਹੋਰ ਸ਼ੁਭ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਹ ਰੁੱਖ ਲਗਾਉਣ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਉਦਮ ਵੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁਦਰਤ ਵਿਰੋਧੀ ਸਾਰੀ ਸਰਗਰਮੀ ਦੇ ਟਾਕਰੇ ਲਈ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਹਰੇ ਭਰੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਚਨ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ-

ਦਾਵਾ ਅਗਨਿ ਬਹੁਤੁ ਤ੍ਰਿਣ ਜਾਲੇ ਕੋਈ ਹਰਿਆ ਬੂਟੁ ਰਹਿਓ ਰੀ॥

(ਪੰਨਾ ੩੮੪)

ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਹਰਿਆਲੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਸ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਦੀ ਅਤੇ ਛਾਂਵਾਂ ਠੰਡੀਆਂ ਦੀ ਬੜੀ ਲੋੜ ਥੋੜ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਰੁੱਖ ਲਗਾਉਣ, ਬਚਾਉਣ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲਣ ਦਾ ਉਦਮ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਚੰਗੇਰਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸਿਰਜਣ ਵਿਚ ਸਾਡਾ ਹਿੱਸਾ ਪਏਗਾ ਅਤੇ ਰੁੱਖਾਂ ਵਾਲੇ ਮਹਾਨ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਅੰਸ਼ ਵੀ ਸਹਿ ਸੁਭਾਅ ਸਾਡੀ ਸਖ਼ਸ਼ੀਅਤ ਦਾ ਅੰਗ ਬਣਦੇ ਜਾਣਗੇ। ਦੂਹਰਾ ਲਾਹਾ ਲੈਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਦੇ ਵਾਕ ਤੋਂ ਰੋਸ਼ਨੀ ਲਈਏ-

ਛਾਵ ਘਣੀ ਫੂਲੀ ਬਨਰਾਇ॥ ਗੁਰਮੁਖਿ ਬਿਗਸੈ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੭੩)

ਸਾਡੇ ਅਜਿਹੇ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਤ ਹੋਣਗੇ। ਭਲਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਕੇ ਹੋਰ ਭਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਕੰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਚਾਅ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ—

ਦੇਖੁ ਫੂਲ ਫੂਲ ਫੂਲ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੮੫)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਨਿੱਕੇ ਨਿੱਕੇ ਯਤਨ ਮਿਲ ਕੇ ਵੱਡੀ ਸਰਗਰਮੀ ਬਣਨਗੇ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਰਗਰਮੀਆਂ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਹਰੀ ਭਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਵਿਆਪਕ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਪੂਰੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਹਰਿਆਵਲ, ਫੁਲਾਂ, ਰੰਗਾਂ ਸੁਗੰਧਾਂ ਭਰੇ ਇਕ ਬਗੀਚੇ ਵਿਚ ਰੁਪਾਂਤ੍ਰਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਅਜਿਹੇ ਸੁਹਾਵਨੇ ਸੁਪਨੇ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦਾ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਹਨ—

ਏਕੁ ਬਗੀਚਾ ਪੇਡ ਘਨ ਕਰਿਆ॥ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਤਹਾ ਮਹਿ ਫਲਿਆ॥

(ਪੰਨਾ ੩੮੫)

ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਉਦਮ ਕਰਾਂਗੇ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਆਪ ਸਹਾਈ ਹੋਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਡੇ ਨਿੱਕੇ ਤੋਂ ਨਿੱਕੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਬੇਅਰਥ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦੇਣਾ—

ਸਗਲ ਬਨਸਪਤਿ ਆਣਿ ਜੜਾਈ॥ ਸਗਲੀ ਫੂਲੀ ਨਿਫਲ ਨ ਕਾਈ॥

(ਪੰਨਾ ੩੮੫)

ਇਸ ਲਈ ਆਉ, ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਸੁਹਾਵਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜੁਟ ਜਾਈਏ। ਇਸ ਨੂੰ ਰੁੱਖਾਂ ਵੇਲਾਂ ਬੂਟਿਆਂ ਫੁਲਾਂ ਨਾਲ ਸਜਾ ਦੇਈਏ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਲਈ ਸਾਲ ਵਿਚ ਦੋ ਵਾਰ ਢੁੱਕਵਾਂ ਮੌਸਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੋਨੋਂ ਵਾਰ ਪੂਰਾ ਲਾਹਾ ਲਈਏ। ਆਪਣੇ ਹੋਰ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਤ ਕਰੀਏ। ਪੂਰੀ ਬਨਸਪਤੀ ਅੰਦਰ ਵਸੇ ਹੋਏ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਤੋਂ ਬਲਿਹਾਰ ਜਾਈਏ ਅਤੇ ਉਸ

ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰੀਏ ਕਿ ਹੋਰ ਵਧੇਰੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਦੇ ਇਸ ਸੰਗਤੀ ਕਾਰਜ
ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦਾ ਉਦਮ ਬਖਸ਼ਣ-

ਆਪੇ ਭਵਰਾ ਫੂਲ ਬੇਲਿ॥ ਆਪੇ ਸੰਗਤਿ ਮੀਤ ਮੇਲਿ॥

(ਪੰਨਾ ੧੧੯੦)

